

Z. Karvalics László CSARNOK ÍVÉN MÁSZKÁLÓ BOGARAK DICSÉRETE

1.

– Mit csinálsz?

– Krisztina barátomnak segíték 15. század végi számadáskönyv borítókötésének megerősítéséhez használt ősnymtatvány-oldalakat azonosítani tudó szakértőt keresni.

– És az miért jó?

– Mert ha sikerül a megfeleltetés, attól fogva biztosan állíthatja, hogy mi az az év és hónap, amelynél korábbról nem származhat ez a számadáskönyv.

– És az miért jó, hogy ez eldönthetővé válik?

– Hát ... mert soha sem tudhatjuk, mi az az aprócska rész-ismeret, amelyre egyszer szükség lehet, hogy valamilyen más rész-ismerettel összekapcsolva jobban megértsük a Múlt egy magasabb rendűnek tűnő összefüggését.

– Mint például?

– Ööö... Nem kell iskolába indulnod? Lekésed a buszt...

2.

1982 februárjában néhai Tarnai Andor a régi magyar irodalom történetét tárgyaló előadás-sorozatát avval a bejelentéssel kezdte, hogy a mai alkalommal *ismeretlen szerzők elveszett műveivel* foglalkozunk.

Hatáskeltő fordulat volna úgy folytatni, hogy erre halálos némaság támadt a második félévüket kezdő ELTE-s diákok között, de nem volna igaz. Addigra ugyanis már kellőképp elhalkult a Piarista-köz legendás, büfével szembeni, keskeny és hosszú félemeleti előadója. Tarnai professzornak ugyanis az volt a módszere, hogy a zsvajt nem túlkiabálta, hanem olyan halkán kezdett beszélni, hogy azt csak az első néhány sor hallja. Emiatt a hátrébb lévők lepisszegték az előttük ülőket, és a hullámszó ritmusában, nagyjából fél perc alatt előállt az órának szabad folyást engedő akusztikus tiszteletteljesség.

Ez azonban mégsem az áhítat, hanem a kihívás csendje volt. Tanárunk olyan ösvényekre vezet minket, ahová a legritkább esetben csörtetnek bölcsészbakancsok. *Hic sunt leones*. Készüljünk a kalandra.

apróbetűs adalékok

Csakhogy a varázsnak gyorsan vége szakadt. A sejtelmesen opálosnak tűnő, fikció-gyanús téma távoli titok-dzsungel helyett valójában filológiailag banálisnak mondható, sétatávolságra lévő, elhagyatott vidékre vezet: *a textuális örökség negyedik osztályához*. A figyelem általában művelődéstörténeti tudásunk legfontosabb forrásaira, a név szerint azonosítható szerzők fennmaradt, s így tanulmányozható műveire irányul. Az ő elveszett írásaik, s amit azokról tudunk (címüket vagy tartalmuk töredékeit) apróbetűs adalékok ritkán forgatott kézikönyvekben. S noha evvel párhuzamosan a kánonban olykor fontos szerephez jut egy-egy Névtelen, akinek krónikáját, levelét vagy álnéven kiadott pamfletjét anélkül vonjuk be a hagyományba, hogy a szerző kilétét megnyugtatóan tisztáznánk, az ide sorolható szövegek száma nagyon csekély. Kombináljuk most e második és harmadik osztályt, és beláthatjuk, hogy alig marad valami a negyedikekre: morzsák és üres poharak, azonosíthatatlan kacatok Senkiföldje kivilágítatlan és megközelíthetetlen sarkában.

De ahogy a *Stalker* Zónájának első látásra szemétként azonosított, végtelen lassú kameramozgással elénk táruló víz alatti tárgyvilágában egy idő után valahogy mégis hajdanvolt kulturális objektumok visszfényét látjuk imbolyogni, úgy érkezik meg a felismerés, hogy még ismeretlen szerzők elveszett műveivel foglalkozva is *értékvilágban* bolyongunk. A matéria, amellyel bajlódunk, minőségi. Amit csinálunk, élvezetes, az eredmény hasznos, a felismeréseknek tétje van. Itt minden jelentéssel teli. A legcsekélyebb előrelépéshez is műveltségre, jártasságra, olvasottságra, nyelvek ismeretére, kritikai érzékre, szigorú logikára van szükség. De főleg az Ismeretlen minden oldalról fenyegető sötét szorításával szemben az Erudíció éles fényvel világító zseblámpájára.

Ugyanúgy, ahogy abban a világban, ahová Nacsinák Gergely András kalauzol minket új könyvével.

3.

Hol járunk, milyen Panoptikumban? Körülöttünk titkosírásként megfejthetetlen, de semmilyen ismert írással össze nem vethető kézirat, egy képzelt világ rajzos enciklopédiája, grandiózus fotografikus planetárium. Mágikus szimbólumok, enigmák, emblémák, memóriapaloták, csodakamrák, nem létező, mégis jelentést hordozó szigetek, rejtélyes álomtörténetek, orphikus aranyablák, kitalált, szent, apokrif és mesterséges nyelvek, „költészeti tölcserék”, gondolatokat rekombináló tárcsák, óriáshangyák miatt megközelíthetetlen aranyhegyek, reneszánsz studiok falaira rajzolt oktató tartalmak. Mindhárom Tökéletes Könyv mellett belebotlunk Warburg elveszett, és fényképekről is csak részben rekonstruálható Atlasztábláiba, mindenféle szörny-ábrázolásokba – egy kusza, de rendre összekapcsolódó mintha-világba, amely mégis a valóságból vétetett. *Kísértethistóriákba felnőttek számára*, a szellem beláthatatlan méretű *rendező-pályaudvarának* legkülső vágányain is túl, és még azon is túl, *feleúton álom és logika, mítosz és logosz között*.

metafora-bőrönd

Varázslatos zötykölődés ez, minden oldalon újabb és újabb útravaló-darabkával. Alig tudjuk őket beletuszkolni két súlyos és túlterhelt metafora-bőröndbe. Az egyik a Bábeli könyvtár, a másik a Labirintus. Az egyikben a tárgyiasult tudás kering áttekinthetetlenül, a másikban elveszik az ember. Az egyik az elemi egységgé redukálható kulturális objektumok végtelenségével, a másik a kiút megelégsére rendelkezésre álló életidő végességével kelt bennünk riadalmat („*nincs az elágazásoknak, tévutaknak, hurkoknak és vakjártatoknak olyan rendszere, amit az elme gondos munkával, ha elegendő ideje van rá, ne tudna felfejteni*”).

A kérdés csak az, hogy mióta tart a romlás, mikor vesztettünk utat, és mire nincs (már) időnk?

4.

Hangulatában a sötét látomások mesterének, Mihail Epstejnnnek, *Az információrobbanás és a posztmodern trauma* szerzőjének [1] jóslataihoz sodródunk közel, aki már húsz évvel ezelőtt még hatalmasabb atomfelhőt kibocsátó információs robbanástól félve „*minden bajok gyökerének azt az aránytalanságot tartja, amely az emberiség mint információ-előállító, és az egyes ember mint információ-felhasználó és fogyasztó között áll fenn. Mivel az egyén már nem képes befogadni az évszázadok során felhalmozódott töménytelen információt, nyomoréknak érzi magát*”. [2]

Csakhoggy Epstejn többszörösen téved, és félrevezeti olvasóit. Torz kiindulópontot igyekszik természettörvényként találni. A labirintust – ahogy Nacsinák oly szépen és aforisztikusan írja – „nem a falak alkotják meg, hanem az elveszettség tudata”. Epstejn pedig maga gyártja le az elveszettség, a nyomorékság érzetének hamis tudatát. Tételének semmilyen köze nincs a valósághoz. Az információ-felhasználók természetének tanulmányozását spekulációval helyettesíti. Nincs és soha nem volt semmilyen ellentmondás az egyéni információfelhasználás és a tudás közösségi akkumulációjának mennyiségi dimenziójában. Soha sem a *minden*, hanem a *szükséges* tudás rendelkezésre állása volt a kérdés. A hozzáférés bárminemű korlátját a meglévő tudáshoz pedig sokkal inkább értelmezik társadalmi, munkamegosztási és érdekeltségi változók, mint a tudás mennyiségének és visszakereshetőségének szubjektív korlátai. Akik valaha is Clavis-t, kulcsot kerestek „minden művészethez és tudományhoz”, mint Nacsinák néhány gondolkodó hőse, azok saját maguk zárták saját magukra az ajtót, életre keltve – Dewey szavaival – egy olyan kompenzációs doktrínát, mellyel magukat vigasztalták gyakorlati tehetetlenségükért és peremhelyzetükért. A valóságtól a szükségszerűen esztétizált világ felé elmozdulva „önelégültségbe menekültek, amikor a tudást túlságosan is fenségesnek tartották ahhoz, hogy megfertőződjék a változás és a gyakorlat dolgaival való érintkezés által”.^[3] Mert „az 'igazság' a fölmerülő problémák megfelelő megoldását, és nem összefüggő eszméknek valamilyen időn kívüli vagy korábbi létezőkhöz, módszertani elvekhez való hozzáigazítását jelenti”.^[4]

kalandregénybe illő

Valljuk be: a humanizmus és a reneszánsz roppant mód kedvezett e „szemlélődő” gondolkodásnak: a megismerés építőkockái még az ókor átszűrt és csak részleteiben ismert absztrakt hagyományából (Arisztotelészhez kötött „nézőközönségi modelljéből”) származtak, miközben már a modern tudományosság megszületése előtt újat és érvényeset kellett volna mondani az átalakulás feszültségével terhes világról. Nem véletlen, hogy Nacsinák panoptikumának kalandregénybe illő, izgalmas szereplői számára a tudás nem a világhoz való alkalmazkodás eszköze, hanem a szellemi létezésnek értelmet adó cél. Eszméiket nem a tapasztalatból, hanem mások szöveggel vagy képpé párolt reflexióiból nyerik. Tevékenységük arra irányul, hogy „új szótárak felfedezésével eleddig rejtett titkokat hozzanak felszínre”.

Ezek már Richard Rorty szavai,^[5] aki Nietzsche és James új beszédmódjában látja a határt, amikortól a gondolkodók „tudatosan felhagytak valamiféle arkhimédeszi pont keresésével, ahonnan áttekinthető lenne a kultúra”. Ebből fakadt, hogy valóban ők lettek „az első nemzedék, amely nem hitte magáról, hogy az igazság letéteményese... feladták az igazság mint a valóságnak való megfelelés fogalmát”. Milyen küldetés-nyilatkozat marad így a filozófia, a tudományelmélet, az irodalom vagy a művelődéstörténet számára? „Használható és jól alkalmazható képeket csinálni”.

Nacsinák a két világ között mozog. Szíve visszarepíti a késő középkorba és a kora újkorba, víziója, még ha kicsit szelídebben is találja, Epstejnéhez áll közel. Mégis magas rendű, minőségi, és jól alkalmazható „képeket csinál” – miközben azért szeretné azokat korábbi idők eszméihez hozzáigazítani. Választott tárgya a titkok és új szótárak letűnt világába húzza – csakhoggy a múlt legvadabb fantáziatermékei is a valóságból vételezik az építőkockákat, a képzelet birodalmi is alapvető emberi minőségekre reflektálnak, így expedíciója eredményes: mivel egyszerre felkészült és poétikusan érzékeny, a kultúra tárgyként kihalított kicsinyke részében is tükrözhetővé teszi az Egészet. Még akkor is, ha ebben a világban (mint valamennyire Boccaccio *Dekameronjában* is) a pestissel csak afféle narratív kulisszaként találkozunk, amivel sötétebb tónusúra festhető egy történet hátttere, és nem a népszerűt tizedelő szörnyű csapásként, a maga nyers, taszító és rettegést ébresztő mivoltában. Itt Cupido egy rémálomban darabol meztelen asszonyokat, és veti őket kutyák elé, hogy allegóriaként ismerjünk rá a szerelmi érzéketlenségre – míg Milano urai, a Viscontiak – Symonds elmondása szerint^[6] – a valóságban is szadista örömmel nézik, amint idomított kutyáik széttépik emberáldozataikat. A belvedere-i Apolló szobrának másolása helyett nyomorékokat, bénákat vagy

bizarr börtönbelsőket képre álmódó Piranesiben sem érzékeny társadalomkritikust, hanem a város-portrék tömeggyártásába belefáradó művészt kell látunk, aki a Mások és a Mintha világaiban képes magából és „az emberi gondolat korlátaiból” megmutatni valamit.

Ne akadjunk fenn azon sem, hogy Nacsinák úgy láttatja a Múltat, hogy annak *csontszilánkjait hibernálja, relikviává fagyasztja a Modernitás gorgó-szeme* (ellentétben a *kövekkel, amelyek elvándorló istenek elhagyott templomaiból kerítés- és istállófalakba épülve* ébrednek új értelemre). Mert ez csak az egyik arca a Modernitásnak, a számos közül. Az is a Modernitás, amelyik illékony kulturális objektumokat digitalizálva ment meg az enyészettől, tesz közkinccsé, szabadít ki az őrzőhelyekről, helyez új kontextusokba és kelt ezáltal életre. Nem az igazságot keresi, hanem a dolgát végzi. Ha vannak is hiú és önelégült tudósok, a modern Tudományba, mint hivatásrendbe mérhetetlen alázat szorult. Ne feledjük: csak kis részben vétetett a reneszánsz akadémiák és kiadásba bódult filológiai műhelyek mámorából. Bánya- és óraművesek, üvegcsiszolók, alkimisták, felcserek, kertépítők, földmérők és építészek egymásra rakódó tapasztalataiból és innovációiból (is) született. Nem (elsősorban) Váteszek röpítették, hanem szorgos aprómunkások. Szépen mondja Warburg: *„Isten a részletekben lakozik”*. S talán emelkedettebben is, mint a katalán idegtudós, Ramón y Cajal, aki allegóriájában a tudósokat hernyóhoz hasonlítja, akik a Tudás Fájának mérhetetlen lombkoronájában ágacsok és levelek között élnek mindennapjaikat, és csak ritkán adatik meg nekik, hogy a törzset, egy-egy vastagabb ágat, esetleg magát a teljes fát is megláthassák. Weöres Sándor nagyon hasonló képet talál, a csarnok ívén mászkáló bogárét – az „égig érő bércek között járó” emberek csak annyit látnak az egymásba olvadó fent és lent birodalmában, mint a következő lépésükre készülve apró mélyedéseket fürkésző ízeltlábúak.

Igen ám, de ha a hernyó meg a bogár csak a maga mikrokozmoszát látja, ki fogja át pillantásával a fát és a csarnokot, hernyóstul és bogarastul?

Az, hogy a kifejezetten erre szakosított hernyók és bogarak, nem rossz válasz. Mégis, nehéz szabadulni a gyanútól, hogy van egy „mögöttes”, talán metafizikai, talán spirituális, talán csak „másféle” tartomány, ahonnan eltérő válaszok érkehetnek – talán más igazságokra is érzékenyen. És az efféle útkereséseknek is szöveges a kimenete. És olykor jó ezekkel is megismerkedni.

Ami biztos referenciapontként megmarad, az a cselekvő és gondolkodó ember. Teljes joggal érkezik el Nacsinák is ahhoz a kérdéshez, amit fel sem tehetne, ha nem lenne bátor és mindenestül mégis modern: *vajon milyen*

jelentősége marad a személyes elmének a „lassan globális elmévé táguló mesterséges intelligencia korában”?

5.

Brewster Kahle, Kalev Hannes Leetaru, Tom Tryniski, Studiolum. Mintha valamennyien a „bizarr nevek bestiáriumából” léptek volna ki.

Brewsternek,[7] akit személyesen is módomban áll ismerni, az 1996-ban indult Internet Archive-ot köszönhetjük, ahol a 436 milliárd megőrzött weboldal mellett lassan 3 millió könyvet és 1 millió tévéműsort is találunk. Kalev néhány éve a GDELT (Global Database of Events, Language and Tone) projektet indította el, hogy a visszamenőleg is gyűjtött hír-anyagra építve Nagy Adat-technikákkal katalogizálja és értsé/értesse meg/tegye előre jelezhetővé a körülöttünk lévő világot. Mintegy mellékesen dolgozták fel 500 év könyvillusztrációit az Internet Archive angol nyelvű könyv-állományának 3,5 millió oldalából, gondosan ügyelve rá, hogy a képeken szereplő helyszínek földrajzi adatai alapján is kódolják a forrásokat.[8] Tom, a nyugdíjas mérnök kéz alatt vásárolt egy mikrofilm-szkennelő eszközt néhány éve, és szabadidejében elkezdett egyszer már mikrofilmre vitt régi újságokat digitalizálni a nappalijában. E sorok írásának pillanatában 22 millió újságoldalnál jár, ezzel több mint négyszeresen múlja felül a Library of Congress 5 millió oldalig jutó oldalát, a *Chronicling America*-t, miközben látottsága több mint kétszerese a súlyos közpénzekből épülő gyűjteménynek.

felhalmozott kultúr-anyag

Mindhárman könyvtárépítők, még ha digitálisan is. És ha korábban sokkal kevesebb is elég volt az elveszettség és a reménytelenség érzéséhez, akkor mit mondjunk az általuk felhalmozott kultúr-anyag embertelennek tűnő méretei láttán? Micsoda irtózatosságnak emelnek nekünk, amelynek ívén fajlagosan egyre kisebbé zsugorodunk?

Mielőtt bárki borzongani kezdene: az említett oldalak csak kis részét teszik ki a Corpus Digitale-nak, az emberiség bitekbe kódoltan tárolt és visszakereshető állománnyá transzformált kulturális örökségének. További kép- és hangkönyvtárak ezrei, fantasztikus magángyűjtemények, térképek, kották, festmények, fotók százmilliói várják a tudás kalandorait. Kéznyújtásnyira.

Ahogy Vannevar Bush 1945-ben jövendölte, mára nagyjából nyomvonalvágók, trailblazerek lettünk,[9] majdnem mindahányan. A varázslat ugyanis nem a megőrzésben, a feltárásban, a leírásban, a közzétételben van. Hanem a kapcsolat teremtésében két vagy több, korábban fedésbe nem hozott objektum között. Elemek szálakra fűzésében, fűrtökbe rendezésében, utak és elágazási pontok kitisztításában. Ahhoz, hogy a néhány releváns elem megtalálható legyen, szükségünk van arra, hogy valamennyi bekerüljön ugyanabba a feneketlen óriásrendszerbe, ahol kizárólag személyes elméknek köszönhetően lesznek kereshetőek (metaadataikon keresztül), s utána személyes elméktől függően rendeződnek az ismeretek új és új alakzataiba, mindig másképp elmesélt történetek részeseiként. Nem kell hozzá bonyolult matematika, hogy kiszámítsuk: ha az egyedi objektumok száma egységnyi, akkor az objektumokat összekötő lehetséges kapcsolatok száma kozmikus nagyságrendre ugrik, szinte végtelenné tágítva azt a teret, amelybe a „személyes elmék” regimentjei válaszok, kérdések keresése vagy pusztán izgalomteremtés érdekében is bemasírozhatnak. Voltaképpen ilyen nyomvonalvágó Nacsinák Gergely András is, csak ő azt mutatja fel nekünk, milyen is az, amikor régimódi, de evvel együtt hiteles módon a Könyv birodalmában tesszük mindezt, pusztán kézzel, eszköztelenül.

Ha eközben mégis kíváncsiak vagyunk a másik birodalomra, akkor látogassunk el *A Wang folyó versei* című Web-oldalra.^[10] A kortárs magyar szellemi közélet egyik csúcsteljesítménye. Itt bibelődik látszatra míves haszontalanságokkal Studiolum (Sajó Tamás) a maga és mások gyönyörűségére. A tartalmas óriás-esszének tekinthető, képek köré szerveződő bejegyzések százai azonban valójában Bush álmát váltják valóra. A végtelenné tágult kulturális teret saját végességük és korlátosságuk tudatában birtokba vevő elmék nemcsak gyűjteményeket gyarapítanak, problémákat ízlelgetnek, téma-mikrokozmoszokat formálgatnak, hanem a műveltség erejével teremtenek időtlen rendet azokban. S ott mosolyognak a képváltások között letűnt idők Jedi-lovagjai, Lull, Gessner, Bruno, Zwinger, Kircher és a többiek, mert látják, hogy amivel egykor magányosan, számtalan ellenerő közepette tusakodtak, az ma sokak közös és felemelő szenvedélye, amelyhez nem kell lemondás és aszkézis. Jól megfér egymás mellett értelem és játékosság, filológiai szigor és derű.

6.

Kapjuk gyorsan kézbe Nacsinák Gergely András könyvét. Utána mindenki azonnal olvassa el, hány nyomvonalvágó és hogyan kapcsolta össze a mormonok földjére sodort, tangótánc-őrült orosz mikrobiológusnak egy argentin dalszöveg egyetlen szavára vonatkozó kérdését a honfoglalás kori avar sírban talált gyerekjátékkal.[\[11\]](#)

7.

Elküldöm a linket a lányomnak is, ha már folyton kérdezget, hátha megspórolom vele az elmaradt reggeli választ. Ha jó kedvében találok, a táskájába tuszkolom a Nacsinák-könyvet is, elmúlt már tizennyolc, ideje, hogy kőbe harapjon.

[1] A tanulmányt I. Epstein *A posztmodern és Oroszország* című kötetében (Európa Könyvkiadó, 2001. 301–335. o.) Fordító: Goretity József

[2] Ézsiás Anikó összefoglalás-értékű recenziójából
<http://www.forrasfolyoirat.hu/0109/ezsias.html>

[3] Deweyt a Boros János és Lendvai L. Ferenc által jegyzett online tananyag idézi
(*Filozófiatörténet általános bölcsészeknek*):
http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/index21e6.html?option=com_tanelem&id_tanelem=307&tip=0

[4] E pragmatista maxima kibontását I. ugyanott.

[5] [Nietzsche, a... Nietzsche, a ...] avagy Rorty felteszi a filozófia alapító kérdését Nietzsche kapcsán) Ex Symposion 1994. december 1. Nietzsche-különszám
http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csa=load_article&rw_code=nietzsche-a-nietzsche-a-_751

[6] Gian Maria Visconti vadászának, Squarcia Giramónak a nevét is ismerjük: ő tanította be az emberhússal etetett állatokat, míg a herceg „egy holdkóros mohóságával nézte kutyáit, midőn áldozatait darabokra szaggatták.” John Addington Symonds: *Renaissance Olaszországban. I. kötet. A kényurak kora*. MTA Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1881. 68. o.

[7] Róla részletesebben írtam itt:
http://www.itbusiness.hu/Fooldal/publicisztika/Z_Karvalics_Laszlo/internet-kultura.html

[8] <http://www.forbes.com/sites/kalevleetar/2015/09/16/history-as-big-data-500-years-of-book-images-and-mapping-millions-of-books/>

[9] Bush *As We May Think* című írásában (Antantic Monthly, 1945. július) teremti meg a Web of Trails, a kapcsolati pontokból a felhasználók által megteremtett hálózatok fogalmát. A bonyolult ökoszisztéma, a Memex, amely ezt lehetővé teszi, egyszerre a későbbi Internet és a hajdanvolt memóriapalotácskák csillagászati méretűvé tágításának víziója
<http://web.mit.edu/STS.035/www/PDFs/think.pdf> magyarul: *Út az új gondolkodás felé* (Ahogy gondolkodhatnánk) <http://www.artpool.hu/hypermedia/bush.html>

[10] <http://wangfolyo.blogspot.fr/>

[11] <http://magyarnarancs.hu/interaktiv/dobok-neked-egy-payancat-84400>

kép | Anne Hoerter, lensculture.com

Nacsinák András Gergely | [A MÁSIK ÚTVESZTŐ](#)